

Тетяна ЗЕНЧЕНКО,
аспірантка Глухівського
національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Компетентнісні орієнтири щодо вивчення теми "Прикметник" у 2 класі

У 2013–2014 навчальному році навчання учнів 2 класу здійснюється за новою програмою [4, 29–38], що ґрунтується на Державному стандарті початкової освіти, яким задекларовано засади компетентнісного підходу до формування змісту й організації навчального процесу. Однією з основних цілей курсу української мови як важливого складника загального змісту початкової освіти програмою визначено

формування комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування, пізнання, вирішення життєво важливих завдань.

Запровадження компетентнісного підходу вимагає від учителя формування і структурування змісту навчального матеріалу з огляду на бажаний кінцевий

результат (набуття бажаних компетентностей – предметних чи ключових). Важливим стає не наявність у школяра внутрішньої організації знань, особистих якостей та здібностей, а передусім здатність застосовувати компетентності, набуті в процесі навчальної діяльності, у житті, інакше кажучи, основна засада компетентісно спрямованої освіти полягає в реалізації принципу "навчатись діючи".

Тому для досягнення гармонійного розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письмо), вироблення в учнів комунікативних умінь на кожному уроці вкрай необхідно працювати над словом і словосполученням, точністю й доречністю вживання образних висловів, умінням свідомо підходити до правильного оформлення власної думки, розвивати в учнів інтерес і увагу до слова під час оволодіння граматичним матеріалом, навчити учнів змістовно, правильно, стилістично точно, інтонаційно виразно висловлювати думки й почуття.

Епітет, який у мовленні дітей цієї вікової групи виражається прикметником, – найдоступніший з образних засобів мови для учнів початкових класів. Щоб діти впевнилися у багатих виражальних можливостях мови, формувати образне мовлення доцільно саме у процесі вивчення прикметника, який має невичерпні можливості збагачувати й уточнювати словник дітей, надавати висловлюванню точності, образності, яскравого емоційного забарвлення, адже мовлення молодших школярів нерідко є бідним і безбарвним саме через обмежене вживання прикметників, невміння використовувати їх багатозначність і синоніміку.

За новою програмою з української мови для 2 класу тему "Прикметник" віднесено до розділу "Слово" і передбачено набуття учнями уявлення про прикметник як слово – назву ознаки, формування вміння правильно ставити граматичні питання, на які відповідає прикметник, змінювання прикметників за числами у сполученні з іменником; спостереження за вживанням прикметників у текстах; використання прикметників в усному і писемному мовленні.

Описуючи предмети, молодші школярі повинні вміти визначити його ознаки щодо розміру, кольору, форми, запаху, смаку, матеріалу тощо та порівняти з іншими предметами. Зазначена робота допомагає розвивати у школярів спостережливість, увагу до навколишнього середовища, уміння логічно мислити, правильно користуватися словом, але передусім вона можлива за наявності у словниковому запасі учнів достатньої кількості прикметників, що належать до різних семантичних груп.

Необхідно зауважити, що наявна в активному словнику другокласників кількість прикметників достатня для спілкування учня з навколишнім світом, але не повною мірою задовольняє потреби у

побудові чітких висловлювань, зокрема текстів-описів, які застосовуються не тільки на уроках мови і літературного читання, а також природознавства, трудового навчання, математики, образотворчого мистецтва, логіки.

Робота над формуванням поняття "прикметник", розпочата ще в період навчання грамоти, у 2 класі розпочинається вивченням теми **"Поняття про слова, які називають ознаки предметів (прикметники); Зв'язок прикметників з іменниками. Зміна прикметників разом з іменниками за зразком один – багато"** [3]. Вводиться термін і дається визначення прикметника. Протягом уроку в учнів формуються вміння знаходити та виокремлювати прикметники з речень і текстів, ставити до них питання. Вони вчаться називати ознаки предметів за кольором, смаком, розміром, матеріалом, з якого виготовлені, тощо; змінювати прикметники разом з іменниками за зразком "один – багато" (без уживання термінів "однина – множина"). Учитель дає можливість дітям звикнути до поняття "прикметник", постійно вживаючи вирази "назва ознаки", "ознаки, прикмети предмета" або розгорнуте визначення "слова – назви ознак предметів". Фактично "граючись" із поняттям "прикметник" і зазначеними вище виразами, діти поступово і надійно засвоюють сам термін, оскільки він їм уже і знайомий, і зрозумілий.

Пропедевтична робота щодо засвоєння учнями прикметника розпочинається через створення мовленнєвих ситуацій, які й спонукають учнів до спроб оперування словами – ознаками предметів.

Мовленнєва ситуація. Учитель використовує гру "Овочевий калейдоскоп" [7]:

На городі виріс дужий,
круглий, жовтий і байдужий
до червоних помідорів,
до капусти і квасолі.
Хто цей гордий карапуз?
Здогадалися?... (Г а р б у з).

Довгий, зелений,
добрий і солоний,
добрий і сирий.
Хто він такий? (О г і р о к).

Я жовтенька, я маленька,
мов медочок солоденька.
На баштані досягаю,
тепле сонечко вітаю. (Д и н я).

Некрасива, шишкувата,
як прийде на стіл вона,
скажуть весело хлоп'ята:
– Ну й розсипчаста, смачна! (К а р т о п л я).

Зелений чуб, червоний бік,
Смачний із нього чавлять сік.
Гадзині варять з ним борщі,
росте в городі на куші. (П о м і д о р).

Соковите, червоненьке,
 круглобоке, солоденьке. (Я б л у к о).
 Запах, колір – все відмінне,
 посміхнешся неодмінно.
 Як серединку кусати,
 скривить так, що й не впізнати. (Л и м о н).
 На городі молода
 пишні коси розпліта,
 у зеленій хустинки
 золоті хова зернинки. (К у к у р у д з а).
 Маленька, червоненька,
 із хвостиком тоненьким.
 На городі мене рвуть
 і до столу подають. (Р е д и с к а).
 Помаранчевий, кругленький,
 солоденький і смачненький.
 Не тутешній він, а гість.
 З Африки привіз привіт. (А п е л ь с и н).

Учитель викликає двох учнів і зав'язує їм очі. Потім дає одному учневі в руки помідор, іншому – яблуко (приблизно однакового розміру та форми) і пропонує дітям описати отримані предмети, використовуючи якомога більше ознак для характеристики, відгадати, які овочі вони тримають, спробувати на смак, описати свої почуття, не називаючи сам предмет.

Томат (я к и й?) – *кругленький, гладенький, запашний, ніжний, приємний, трішки кислуватий присмак; яблуко* (я к е?) – *округле, гладеньке, запашне, соковите, приємний, децю кислуватий присмак.*

– Чи можете ви назвати всі ознаки предметів? Чому? (Не бачимо їх).

Учитель знімає з очей пов'язки, а діти характеризують предмети ще й за кольором.

– Як бачимо, різні предмети ми можемо описати схожими, інколи однаковими словами... Спробуймо дібрати слова-ознаки, які допоможуть нам розрізнити ці два предмети – ... (я к и й?) *червоний*, (я к е?) *жовте* (ознаки відрізняються за кольором)...

– Отже, для чого нам потрібні слова *червоний, жовте*? (Щоб назвати колір).

Ця робота продовжується за текстом вправи з підручника № 318, під час виконання якої учням пропонується назвати предмети, зображені на малюнку, та їх ознаки за кольором.

Новий підручник з української мови для 2 класу (авт. Вашуленко М.С., Дубовик С.Г.) конкретизує навчальну програму й орієнтує учнів щодо методики роботи з прикметниками: широкий спектр завдань спрямовано на покращення усвідомлення учнями виражальних можливостей прикметників у мовленні. Головним методом на уроці є спостереження мовних явищ і бесіда, у проведенні якої слід спиратися на мовний досвід учнів, постійно і поступово його збагачуючи. Учні початкових класів важко сприйняти навчальний матеріал, просто ви-

кладений учителем на уроці у формі розповіді, тому необхідно спрямовувати бесіду, роз'яснювати наведені в підручнику, за необхідності, доповнювати новими завданнями, додатковими вправами.

Матеріалом підручника передбачено поглиблену роботу щодо визначення учнями й інших можливих ознак предмета (наприклад, завдання вправи № 319, у якій потрібно з'ясувати, з чого виготовлено предмети, використовуючи слова для довідки та вправи № 321, для виконання якої учням потрібно охарактеризувати предмети за смаком).

Пропонуємо додаткові вправи на закріплення вивченого про ознаки прикметника.

Вправа 1. Прочитайте запитання. Згадайте і дайте відповіді.

Яка на смак груша? Який за кольором буряк?

Який за формою кавун? Яка на дотик гілочка ялини?

Запишіть прикметники з іменниками, поставте до них питання.

Вправа 2. На дошці запис.

Вовк сірий. Лис рудий. Зебра смугаста.

Запишіть слова за моделями: Я к и й? Х т о? Я к а? Х т о?.

– Назвіть прикметники. На які питання вони відповідають? Що означають? З якими словами зв'язані прикметники?

Вправа 3. Учитель пропонує дітям прослухати загадку:

– Вона червона?

– Ні, чорна.

– Чому ж вона біла?

– Тому, що зелена. (С м о р о д и н а).

– Які слова-ознаки використано для опису смородини? Як ви вважаєте, чому? Чи може бути смородина червоного кольору? Як ще її називають? Якого кольору бувають порічки? Коли смородина буває білою? У якому розумінні вжито слово *зелена*?

На дошці запис.

(Щ о?) *Порічки* (я к і?) *білі, червоні.*

(Щ о?) *Смородина* (я к а?) *чорна.*

– На які питання вони відповідають? Що означають? З якими словами пов'язані слова – назви ознак?

Вправа 4. *Зимою – біле, весною – чорне,*

влітку – зелене, восени – стрижене.

(П о л е).

– Які слова допомогли вам зрозуміти, що в загадці йшлося про поле? Якими словами – ознаками предмета ще можна охарактеризувати поле? Ділимо клас на 2 групи. Та з них, яка назве більше прикметників для характеристики поля або ниви, здобуває перемогу.

Поле – *пшеничне, горохове, волошкове, квітуче, неосаяжене, безмежне, золоте, жовте, гречане* (показати малюнок ниви, зображення голландських квітучих полів тощо).

На уроці доцільно використати іншу роботу в групах за вправою підручника № 324. Передбачено завдання на закріплення і набуття вмінь добирати прикметники до відомих дітям предметів, знаходити зв'язок іменників з прикметниками, ставити питання від іменників до прикметників. Окрім цього, передбачено коло завдань для розвитку мовлення з використанням словникового слова *гудзик*: завдання 3 пропонує учням проаналізувати зазначені предмети, знайти зайве слово серед логічного ряду поданих, визначити, чого не вистачає, щоб пришити гудзик, у завданні 4 пропонується записати слово, вимовити звуку, поділити слово для переносу, пояснити свої дії.

Для розвитку мовлення учнів використовуємо і роботу зі скоромовками (робота парами):

1. Бабин біб розцвів у дощ — буде бабі біб у борщ.
2. Червона перчина борщ переперчила.

(Ігор Січовик)

— Назвіть слова — ознаки предметів, які використано у скоромовках, поставте до них питання. Яку ознаку предметів вони характеризують? Попрацюйте парами.

Гра "Який? Яка? Яке?". Учителю називає слово, яке відповідає на питання *х т о?* або *щ о?* Діти, що працюють групами, записують і добирають до нього слова — назви ознак, відповідають на питання *я к и й?* *я к а?* *я к е?*

Ялинка — молоденька, струнка, вічнозелена, красива, пухнаста, приваблива, казкова, загадкова, сяюча, дивовижна, новорічна.

З метою кращого усвідомлення другокласниками ролі прикметника в мовленні учитель організовує спостереження за двома реченнями чи невеликим текстом, які відрізняються наявністю або відсутністю в них прикметників (описи предметів чи природи). Учні мають дійти висновку: вживання прикметників забезпечує точність, яскравість будь-якого опису.

Можна використати для порівняння два тексти-загадки. Спочатку вивісити на плакаті (або написати на дошці) один текст, потім відкрити (вивісити) інший:

Пташка ..., в неї ... щічки, ... лапки, ... шапка, фартушок ..., голосок

Тож цю пташку ..., називаємо — ... (синичка).

Пташка невеличка, в неї білі щічки, сірі лапки, чорна шапка, фартушок жовтенький, голосок тоненький.

Тож цю пташку невеличку називаємо — ... (синичка).

— Прочитайте текст. Чи можна зрозуміти, про яку пташку йдеться в загадці? Прочитайте інший текст. За допомогою яких слів ми знайшли відгадку?

— Що характеризують слова, пропущені в першому тексті? Як, на вашу думку, ці слова змінили загадку? Поставте до цих слів питання і скажіть, чим вони схожі? (Вони називають ознаку і відповідають на питання (я к и й?).

Продовжуємо роботу виконанням вправи № 328. Учні читають уривок з оповідання Григорія Скребицького з художнім описом дятла, знаходять опис у тексті, дають повні відповіді на деталізовані запитання, поставлені в одному із завдань (необхідно зазначити, що саме цією вправою автори підручника забезпечують поєднання результатів формування понять, починаючи з емпіричного рівня й використовуючи міжпредметні зв'язки, накопичену учнями інформацію про навколишнє тощо).

Під час вивчення теми "Зв'язок прикметника з іменниками. Змінювання прикметників за числами (за зразком "один — багато") закріплюються вміння визначати в тексті прикметники, утворювати словосполучення іменників із прикметниками, добирати до предмета прикметники, змінювати прикметники за числами.

Щоб учні усвідомили особливості числа прикметників, учитель може провести таку роботу: демонструється два малюнки (на одному з них зображено одну червону троянду, на другому — кілька троянд такого само кольору). Діти одержують завдання утворити за кожним із малюнків словосполучення, до складу яких входять іменник і прикметник — назва кольору. Учителю веде бесіду:

— Скільки троянд зображено на першому малюнку? (Одна). А на другому? (Кілька, багато).

— Скільки кольорів ви бачите на малюнках? (Один).

Так діти доходять висновку, що одна/множина іменників зумовлена кількістю предметів, а одна/множина прикметників визначається не кількістю ознак, а числом іменника, від якого прикметник залежить [4].

Виконання вправи № 326 продовжує роботу над закріпленням набутих умінь змінювати прикметники за числами. Таблична форма запису слів у стовпчики "один" і "багато" із зазначенням питань сприяє кращому засвоєнню учнями понять "однини" і "множини" прикметників.

Один (який? яка? яке?)	Багато (які?)
червоний олівець	...(червоні) олівці
широке поле	...(широкі) поля
висока тополя	...(високі) тополі
маленький гудзик	...(маленькі) гудзики

Знайти прикметники, підкреслити червоним олівцем "один", синім — "багато".

Кожній квітці навесні	дзвіночку лісовому.
зняться кольорові сні.	Бузку — бузкові зняться сні,
Кульбабі зняться золоті,	волошці — волошкві,
тюльпану — сні червоні,	ромашці — білі від роси,
і дуже-дуже голубі — ...	фіалці — фіалкові.

Борис Заверуха

Закінчення буде